Műemlékvédelem és városfejlődés

Erő Zoltán

Bevezetés

Műemlékvédelem és városfejlődés – már a cím is ellentmondást, antagonisztikus ellentétet takar – gondolhatnánk. A város fejlődése öntörvényű, ősidők óta létező, erős, spontán folyamat, míg a műemlékvédelem jórészt a 19. sz. szülötte. Intézményrendszere – Európaszerte és Magyarországon is – csak a 20. sz. második felében kapcsolódik össze a városfejlődést meghatározó folyamatokkal. Ahhoz, hogy a konfliktusokkal terhes, de pozitív eredményekben is gazdag folyamatot pontosabban elemezhessük és megérthessük, esetleg jövőbeli stratégiáinkra vonatkozó javaslatokat tehessünk, elkerülhetetlen az előzmények és a gyökerek áttekintése. Ennek során elsősorban budapesti példákra hivatkozunk, de érdemes példákat hozni az európai városfejlődés jelenségeiből, vagy a magyar vidéki városok történetéből is.

A város kontinuus fejlődése

Az európai városfejlődésnek talán egyik legjellemzőbb, kulturális értelemben legértékesebb vonása a történeti kontinuitás. A városok római eredetét, középkori fejlődését még akkor is olvasni lehet a város köveiben, amikor azok már nagyvárossá, világvárossá alakultak. Ezek a nyomok meghatározóak a városi kultúra szempontjából. Alapvetően arra intenek, hogy az épített város generációváltásokat, társadalmi folyamatokat, népességcseréket, sőt történelmi korszakokat átívelő módon képviseli az állandóságot. Mint a nagyapánk fejszéje, amelynek százszor cserélték a nyelét és százszor a fokát, de soha nem egyszerre – így az máig a nagyapánk fejszéje maradt.

Történeti városaink minden tudatos műemlékvédelem nélkül, egyszerű tehetetlenségük folytán is alapjaikban őrizték meg eredetük nyomait. Ennek felismerése, olvasása ma egyértelmű intellektuális örömet okoz az értő számára, s egyúttal táptalajt ad egyfajta kreatív kontextuális továbbalkotó folyamatnak. Jegyezzük meg azonban rögtön, hogy a várost mérhetetlenül sok olyan erő alakítja, amelyet ezek az elvont gondolatok csak nagyon sok áttételen keresztül befolyásolnak.

A város állandóságát a nagy tehetetlenségű elemek biztosítják, amelyek mindenekelőtt az alábbiak lehetnek:

•

- Természeti adottságok A vízrajz, domborzat és széljárás általában meghatározó tényezők, amelyek a városok sokféle alrendszerét befolyásolják. Mégis, egyáltalán nem ritka, hogy a spontán városfejlődés, vagy a tudatos város-szabályozás túllép ezeken az adottságokon. Gondoljunk csak a meredek domboldalakra felfutó négyzetrácsos utcahálókra San Franciscoban, vagy Európa némely városában. Nem ritka, hogy egy-egy vízfolyás is eltűnik, áthelyeződik az idők során.
- Történeti utak A városok létrejöttét meghatározó országutak a város fejlődése, növekedése során többnyire a belső városi úthálózat részévé válnak. A nyomvonalak évszázadokon keresztül, minden utólagos szabályozás, pontosítás ellenére is meghatározóak. Tudjuk, hogy a Szentendrei út, a Váci út és ennek távoli folytatásában a Fehérvári út mind a római kori kitűzés eredményeként vannak ma is egyértelmű geometrikus rendszerben.
- Erődítmények, városfalak Az épített erődítmények meghatározó szerepe nem igényel túlzott magyarázatot, hiszen épp szerepükből fakadóan hosszabb távra, tartósabb szerkezetekkel készültek, mint a város egyéb építményei. Így környezetük a célszerűség szempontjait követve hozzájuk idomult. Szerepüket elveszítve viszont nem ritkán nyomtalanul eltűntek. Miközben a pesti Kiskörút házsora mögött a városfal fizikai mivoltában is megmaradt, addig közismert, hogy a bécsi városfal védműveit a 19. sz. elején elbontották. A cél az volt, hogy a középkori belváros terjeszkedni tudjon, s helyet kapjanak a kor nagy területigényű intézményei. Említhetjük a budai várpalota körítőfalait is, amelyek a II. világháború előtt a várkertek terepalakulataiban és kerti építményeiben rejtőztek.
- Telekosztás, utcahálózat, utcanevek A történeti városmagok telekosztása ugyancsak nagy tehetetlenségű elemnek számít, hiszen a telkenkénti építkezés révén folyamatosan konzerválódott maga a történeti telek, s csak lassú módosulásokra került sor. Ennek révén természetesen az utcahálózat is többé-kevésbé állandósult, sőt az utcanevek (Fő utca, Úri utca, Szerb utca, Állomás utca, Wall Street) ugyancsak a város történeti lenyomatainak számítanak. A történeti telekosztást a 19. sz. második felétől kezdve egyfelől a város-szabályozás módosította többnyire a keskeny utcák szélesítésének, vagy hausmann-i boulevardok megnyitásának szándékával –, másfelől a spontán fejlődés is a telkek összevonásával vagy éppen felparcellázásával járt.
- Tanúépületek A meghatározó épületek elsősorban a templomok, vagy a nagy középületek még a legdinamikusabb városátalakulások, átalakítások idején is stabilan helyükön maradnak. A 19–20. sz. fordulóján, a pesti városmag teljes átépülése idején a belvárosi templom és a Ferences templom körül csupán egy-egy ház maradt a helyén de ma ezek köré pontosan fel lehet szerkeszteni a középkori pesti városmagot.
- Nagy infrastruktúra elemek A 20. sz. városalakítása számára a 19. sz. nagy infrastruktúrái már ugyanúgy meghatározóvá váltak, mint korábban a történeti utak. Egy-egy vasútvonal akár felhagyott állapotában is –, vagy egy főgyűjtőcsatorna csak nagy áldozat árán törölhető ki örökre a város térképéről. Gondolhatunk a

Vizafogó park területére, vagy a fedett budai Ördögárok, ahogyan sajátos módon meghatározza egyes épületek kialakítását.

A nem-kontinuus városfejlődés

Az olyan események és folyamatok, amelyek hatóereje sokkal nagyobb és koncentráltabb az adott város mindennapi életében jelen lévő városfejlesztő erőknél, a városok nem-kontinuus fejlődését kényszeríthetik ki. Az ilyen események döntő mértékben megváltoztathatják a városszerkezetet, átrendezhetik annak fejlődési pólusait, szélsőséges esetben a város teljes újjáépülésével is járhatnak. E hatások lehetnek akaratlanok, véletlenszerűek, de sok esetben tudatosak is:

- Természeti katasztrófák A földrengések, árvizek és tűzvészek nemritkán egy város teljes lerombolását okozzák, s az újjáépülő város adott esetben teljes mértékben elszakadhat az elődjétől. Miközben az 1838-as nagy árvizet Pest városában a súlyos károk ellenére nem követte szerkezetváltás és teljes átépülés, addig Csepel falva nyomtalanul eltűnt, s az új település más helyen, más formában jött létre.
- Háborúk A háborúkban porig rombolt települések a béke beálltával nemcsak eredeti formájukban épülhetnek újjá, hanem a tragédia által lehetőséget kapnak a teljes újjáépülésre, modernizációra. Magyarországon meglepő módon minden pusztító háború ellenére sem jellemző ez a teljes újjáépülés, még a török megszállás is inkább a városok kontinuus fejlődésével járt és nem az előzmények teljes felszámolásával. Európában az I. világháború egy-egy belga város esetében (Ypres, Leuven), a II. világháború azután jóval szélesebb körben hozott magával olyan pusztítást, amikor az újjáépítés a városi szövet teljes újjáalakításával mehetett végbe. Gondolhatunk a német városokra, de Rotterdamra, Coventryre és Varsóra is. Budapest ostroma minden szörnyűsége ellenére sem rombolta porig a várost, legalábbis egy-egy épülettömb kivételével nem adott ürügyet városszerkezeti átalakításokra. Ennek nyilvánvaló oka az is, hogy az újjáépítés korlátozott erőforrásai nem tettek lehetővé nagyléptékű rekonstrukciókat – amelyek nagyravágyó tervei papíron azért megszülettek. Sajátos módon a II. világháború a műemlékvédelem számára hozott lényegi áttörést: a háborús helyreállítások kapcsán kezdődhetett meg a budavári középkori palota és az erődítményrendszer feltárása, illetve ekkor kerültek elő a polgárváros épületeinek rejtett középkori részletei is.
- Városfejlesztés, városrekonstrukció A városszerkezet alapvető megváltoztatásával járhatnak azok a tudatos beavatkozások, amelyek a modernizáció érdekében az erőforrásokat egy-egy városnegyed gyökeres átstrukturálására koncentrálják. Közismert példái ennek a hatalmi központok barokk városátépítései, gondoljunk például az hausmann-i Párizsi boulevard rendszerre. Ennek szinte minden európai történeti városban megtaláljuk olyan példáit, mint a budapesti Andrássy út, a Nagykörút vagy a Kossuth Lajos utca. A boulevard a középkori városszövetet a 19. sz. során a közlekedés és a közművek számára nyitott, de új fejlődési pólust is jelentő tengelyekkel

szabdalja fel, amelyek sokszor új hálózatot is alkotva átveszik a korábbi fő szerkezeti elemek szerepét (ld. Király u. – Andrássy út szerepváltása). Kevésbé ismert, hogy Brüsszel történeti városmagját legdurvábban nem valamelyik háború, hanem az 1930-as évek vasútfejlesztési programja hasította fel. A modernizációs típusú városátépítések Európa legtöbb városában – társadalmi rendszertől függetlenül – a II. világháborút követően válnak általánossá. Talán éppen e folyamat kiteljesedése váltotta ki azt az ellenhatást, amely a műemlékvédelem érdeklődését a város egészére kiterjesztette.

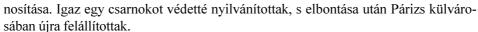
Pusztulás és újjáépítés

A műemlékvédelem gondolata jól tapinthatóan a II. világháború után jelent meg az európai várostervezés gondolkodásvilágában, de ez a gondolkodás csak évtizedekkel később, a modernista városrekonstrukciók hegemóniájára adott reakcióként vált uralkodóvá. Látni kell, hogy a műemlékvédelem értékrendje is alapvetően megváltozott ugyanebben az időszakban. Így tehát két, egymást kiegészítő folyamatról van szó: egyfelől a történeti városok háborús és modern városrekonstrukciós átépítésének eredménye váltott ki vágyakozást a korábbi "emberi léptékű város" iránt, másfelől a már intézményesen jelenlévő műemlékvédelem tágította érdeklődését a város, vagy a fiatalabb épületek irányába. Ezt a folyamatot az 1970-es évek és az 1980-as évek fordulóján megerősítette a poszt-modern szemlélet megjelenése és a civil mozgalmak erősödése.

A fentieket külföldi és hazai példák egész sorával illusztrálhatjuk. A példák közismertek, mégsem érdektelen őket egymás mellé állítani. Az épületállomány bontása, cseréje az ingatlanfejlesztés és a városépítés természetes folyamatában az 1960-as, 1970-es évek során még meglehetősen nagy szabadsággal zajlott, hiszen ekkor a nyugat-európai városok fejlődése, fejlesztő ereje kellően nagy volt ahhoz, hogy a korábbi struktúrákat habozás nélkül átlépje. Általános városformáló erőnek nevezhető a motorizációhoz kapcsolódó közlekedési fejlesztések sora, de ugyancsak általános az irodaszektor burjánzó fejlődése, ami – ha az óvárosokat el is kerülte – a városmagokat körülvevő gyűrűk teljes átépülését hozta magával. A londoni City, a brüsszeli "nagykörút" körzete, a német és svájci városok, Milánó ekkor vetkőzte le 19. sz.-i arculatát és öltözött fel egy fáradt, "ingatlanfejlesztői modern" stílusba.

Értékek és értékrendek még nem akadályozták meg, hogy maga az eredeti tulajdonos bontsa el egy harmadrangú modern magasház kedvéért Horta brüsszeli Maison du Peuple épületét. A párizsi Pompidou központ esetében az elbontott városi tömbök minőségét tekintve az értékteremtés oldalára billenhet a mérleg – Piano és Rogers alkotása valószínűleg fontosabb az építészettörténet szempontjából, mint azok a lakóházak, amelyeknek a helyére került.

Ugyanakkor a Les Halles 1850-es évekből származó Baltard-féle korai acélszerkezetű csarnokainak teljes bontása és a helyén az ún. Forum des Halles együttes felépítése már kevésbé igazolható, holott az épületek funkcióinak elvesztését követően, az 1960-as években fel sem merült a piac megőrzése, más funkciójú hasz-

Pesten a századforduló óta általános folyamat, hogy két-két telek összevonásával a korábbi, klasszicista épületeket nagyméretű, öt–hat szintes bérházak váltják fel (pl. Fehérhajó u., Kecskeméti u.). Mivel eközben az utcák szélessége nem változik, szűk, feszített légtérarányú közterek alakulnak ki. Az utolsó barokk városi palotákat Pesten a tulajdonos bérházépítés szándékával bontatta le (pl. a Károlyi László palotát 1912-ben az Irányi utcában). Szemléletváltást jelent viszont, hogy az 1930-as évek végén a Galamb utca megnyitásakor a Péterffy palota első traktusát a tulajdonosnak már kötelezően meg kellett őrizni – annak sem építési vonala, sem szintje nem igazodott az aktuális városépítési követelményekhez. Ma Pesten ez az épületrészlet a barokk civil építészet egyetlen emléke. Az 1930–40-es évek építkezései nyomán más helyeken is megfigyelhető, ahogy egyes telkek, vagy teleksorok kibontásával megjelenik a zártudvaros struktúrában a keretes beépítés. Ez a világvárosias átépülés azonban rendkívül heterogén módon megy végbe: ha a lehetőségek nem adottak, egy-egy korábbi ház az újak közé beékelődve megmarad.

Nem merültek fel műemlékvédelmi szempontok a Madách-házak építése idején sem. Tudjuk, hogy a helyükről elbontott hatalmas Orczy-ház a mai Budapest unikális épületegyüttese, kiemelten védett műemléke lenne. A Tabán felszámolása a Közmunkatanács egyik legjelentősebb és talán legszerencsésebb lépése volt, hiszen ma egy tabáni rehabilitációs terv megvalósítása szinte lehetetlen lenne. Igaz, sokan felemlegetik, hogy milyen érdekes lehetne egy Szentendre hangulatú "rác-város" Budapest közepén. Ritkábban emlegetik, pedig hasonló városrész tűnt el ugyanebben az időben a Viziváros átépítése során: a Csalogány utca, a Horvát utca és a Fazekas utca projektje az 1940-es években indult meg, de még ma sem fejeződött be.

A lakóterületek terjeszkedése során felmérhetetlen számban tűntek el az ipari építészet nívós emlékei az Újlipótvárosban, vagy a Duna-partokon, ahol a gőzmalmok helyén az 1940-es években épültek nívós lakások. Ilyeneket találunk a Szilágyi Dezső téren, a Szépvölgyi útnál és a Zsil utcában. Az egykori gazdag malomipar emlékét csak a Gizella és a Concordia malmok őrzik a Soroksári úton, s a gabonakikötő különleges Elevátor-háza is elpusztult a II. világháború során.

A jelentős pusztulásra, az épületek és együttesek eltűnésére, városrészek átalakulására válaszként megjelent a teljes újjáépítés, a rekonstrukció iránti igény. A porig rombolt városokban a háborús újjáépítés egyes kiemelt épületegyüttesek esetében a rekonstrukció gyakorlattá vált. A varsói piactér vagy Gdansk belvárosának újjáépítése, "történelem-hamisítása" az 1950–1960-as évek során már tényként befolyásolta a műemlékvédelem teoretikus vitáit, s ezek ismeretében a legszigorúbb felfogás is kivételekre adott lehetőséget.

Magyarországon ehhez hasonlóan ment végbe a budapesti hidak újjáépítése, de mégsem került sor jelentősebb elméleti vitákra (az Erzsébet-híd koncepcióváltása nem műemléki okokra vezethető vissza), s hídjainkat teljes rekonstrukciójuk dacára is legfontosabb műemlékeink közé soroljuk.

A föld színével egyenlővé tett varsói királyi palota felépítésére, eredeti enteriőrjeinek gondos helyreállítására 1971és 1984 között került sor. Éppen a lengyel példákra hivatkozva zajlik napjainkban rekonstrukciós jellegű háborús helyreállítás Drezdában. A Frauenkirche romjai több, mint 40 évig mementóként álltak egy gyökeresen átépített környezetben, s hogy a romok helyett ma épületet látunk, az a német újraegyesítés egyik szimbolikus emlékművének is tekinthető (1. kép). Nem áll meg azonban a rekonstrukció a templom helyreállításával: már zajlanak az ásatások a környező területen a valamikori házak maradványainak feltárására. A program keretében alig 30 éves épülettömbök bontására, a világháború előtti épülettömbök pontos újjáépítésére, s új, történeti hangulatú együttesek felépítésére kerül sor. A varsóiak, a drezdaiak nem voltak hajlandók tudomásul venni, hogy épített örökségükről csak múlt időben beszélhessenek.

A modern építészet, a modern városépítés, a történeti városok átépítése már az 1960-as évek végén ellenérzéseket váltott ki. Aldo Rossi könyve – "A város építészete – és Venturi könyve – "Az építészet komplexitása és ellentmondása" – egy-

1. kép A drezdai Frauenkirche helyreállítása

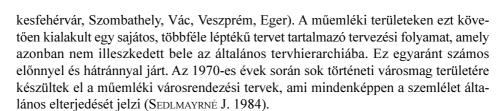
aránt 1966-ban jelent meg. Már ekkor erős kritikával illették a jelentés nélküli építészetet, s azt a racionalista városépítési gyakorlatot, amely szakít a hagyományos városi formákkal, az utcák és terek rendjével. A modern építészetet elutasító poszt-modern gondolat egyre több helyen jelent meg populáris formában is, s az elégedetlenség már 1972-ben alig húszéves lakótelepi épületek bontásához vezetett St. Louis-ban. Európában is megjelent a civil tiltakozás – részben az 1968-as diákmozgalmakhoz is köthetően –, ami a városépítés új útjainak kimunkálását sürgette. A poszt-modern építészet sajátos módon mégsem a történeti városrészekbe illeszkedően, hanem inkább zöldmezős beruházások során talált módot nagyobb, összefüggő együttesek kialakítására. Az "alkalmazkodás" követelménye viszont új építészeti magatartást tett kívánatossá, s a kontextuális megközelítés általános elvárássá vált.

Látványos példa minderre a londoni Paternoster negyed, ahol különös módon zajlott a történeti jegyeket mutató építészet térnyerése. A Szent Pál székesegyház szomszédságában lévő terület London bombázásakor elpusztult. Helyén 1959-ben modern együttes épült fel, amelyet azonban a közvélemény nem fogadott el, s a hely üzleti szempontból is igen hamar elveszítette vonzerejét. Ez végül az épületek bontásához, új beépítés kialakításához vezetett (2000–2004). Az együttes új beépítési módja és karaktere heves viták közepette alakult ki. A történeti építészeti formák iránt elkötelezett Károly herceg határozott véleménye is közrejátszott abban, hogy az adott fejlesztés egyfajta poszt-modern stílusban valósult meg.

A műemléki gondolat a városépítésben Magyarországon

A műemlékvédelem városi együttesekre kiterjedő beavatkozásai sajátos módon a II. világháború pusztításainak nyomán indulhattak meg Magyarországon. A helyreállítás időszaka átütő sikereket hozott a magyarországi középkori emlékek feltárásában és bemutatásában, ami már az 1960-as évekre sajátos iskola kialakulását eredményezte. Az újjáépítés során hangsúlyos szerepet kapott a városkép általános alakítása is, így lehetőség adódott a városépítész szakemberek által megfogalmazott korrekciókra. Minderre – tegyük hozzá rögtön – a társadalmi rendszer átalakítása, a központi hatalom erőszakos megjelenése, a tulajdon feletti rendelkezés centralizálása teremtette meg a lehetőséget.

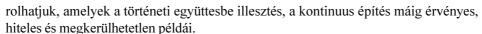
A városléptékű műemlékvédelem a budai vár helyreállítása kapcsán született tapasztalatokra épült. Kívánatossá vált az együttes egészének, s nemcsak egyes elemeinek védelme. Az 1950-es évek során széles körű vizsgálat indult, amelynek eredményeképpen 1957-re 75 település "Városképi és Műemléki Vizsgálata" készült el. E munka ekkor, ebben a nagyságrendben európai szinten is egyedülállónak mondható. A munka eredményeképpen 1966-tól új védelmi kategória jelent meg a műemlékvédelem jogi eszköztárában. A Műemléki Jelentőségű Terület minősítést az ország legértékesebb történeti városközpontjaiban ezekben az években 14 terület kapta meg (Buda, Sopron, Esztergom két területen, Győr, Kőszeg, Pápa, Pécs, Sárospatak, Szé-

A városrendezési tervek készítése mellett legalább ennyire fontos annak a gyakorlatnak a terjedése, amelyik a városmagok épületeinek egyenkénti gondos mű-emléki helyreállításán alapult. Az épülethelyreállítások a megelőző épületkutatások és régészeti feltárások leletei révén olyan eredményeket hoztak elő, amelyek mozaikszerűen egymást kiegészítve a várostörténet egészének újraértelmezését, gazdagabb leírását szolgálták. E munkában a muzeológus-kutató, a levéltáros, az építész és a kivitelező csapatmunkája hozta létre azokat a műemléki helyreállításokat, amelyek sokszor több egymásra rakódó rétegben didaktikusan illusztrálták a történelemről megszerzett tudást. Ez a módszer a későbbiekben egyfajta magyar iskolaként vált ismertté.

Ez a megközelítés a budai Várnegyedben a háborús pusztítások helyreállítása során jutott érvényre először. A budavári palota és a várkertek területén folyó ásatások megmutatták, hogy a barokk palota és a historizáló kertek alatt megtalálhatók a középkori várpalota és az erődítményrendszer maradványai, ami a magyar építészettörténet egyik jelenetős fehér foltjának feltérképezéséhez adott új ismereteket. A feltárások alapján kerülhetett sor az erődítmény rekonstrukciójára (Gerevich László és Gerő László 1949-től), a palota egyes részleteinek helyreállítására és kiegészítésére. A kerti teraszból ágyúrondella, a svájci lakból kaputorony, a kilátóból bástyatorony épült ki. A rekonstrukció újraértelmezte és újraformálta a vár városképi megjelenését, korábban soha nem látott együttest hozva létre (Kollányi B. 2000). A palota legkorábbi részleteinek és a várkerteknek az igényes helyreállítása 1966-ra készült el. A különböző korú struktúrák mesteri összefonása, kontrasztos modern elemekkel való kiegészítése méltán említhető Carlo Scarpa ugyanekkor készülő veronai munkájával egy szinten. Hozzátehetjük, hogy ugyanez a gesztus harminc évvel később is megjelenik a párizsi Louvre donjonjának bemutatása kapcsán. (A munka másik, jóval sajnálatosabb aspektusa a barokk-neobarokk palota szinte minden történeti értékű elemének szándékos eltüntetése, jellegtelen modernizálása.)

Miközben a polgárváros lakóházain korábban csak egy-egy középkori részlet árulkodott azok középkori eredetéről, a háborús károk megmutatták, hogy a törökkort követő barokk-copf újjáépítés szinte minden épület esetében a középkori maradványok megtartásával ment végbe. Ezek módszeres feltárásának, bemutatásának köszönhető a polgárváros mai építészettörténeti gazdagsága. Az Úri utcában az ülőfülkék bemutatása vagy a Tárnok utcában a konzolsorok kibontása a barokk homlokzatok alól csak kiragadott példa lehet a számos műemléki helyreállítás közül. A középkori részletek megőrzésére, keretbe foglalására az új építkezések esetén is sor került. A várnegyed modern épületeinek sorát (többek között Farkasdy Zoltán, Jánossy György házait) az 1960-as évek modern építészetének legkiválóbb alkotásai közé so-

Az ismeretek mozaikszerű összeillesztéséből formálódó új várostörténeti tudás legfontosabb példája Sopron lehet. Az egymásra rétegződő római kori, középkori és barokk város minden egyes tanú-kövének feltárása újabb és újabb megvilágításba helyezte az addigi ismereteket – és ismét csak erősítette a kontinuus fejlődés erejéről alkotott képet. A soproni Belváros és ezen belül a Főtér önmagában olyan gyűjteménye e többrétegű világnak és a többrétegűség tudatos bemutatásának, ami a "magyar műemléki iskola" alapvető illusztrációja lehet. A Fabricius ház középkori pincéiben berendezett római kori kőtár, a Tábornok-ház vagy a Gambrinus-ház homlokzata, a Borostyánút feltárt szakasza, az Előkapu vagy a városfal más részeinek bemutatása a "kézzelfogható történelemkönyv" soha el nem évülő szerepét tölti be. A városfeltárás, a kézműves igényességű műemlékvédelem, az emlékkel együtt lélegző csapatmunka egyik csúcsteljesítményének tekinthető a soproni Ó-zsinagóga kibontása a rárakódó lakóépület szorításából (DÁVID FERENC és SEDLMAYR JÁNOS, 1971–1976) (SEDLMAYR J. 1984).

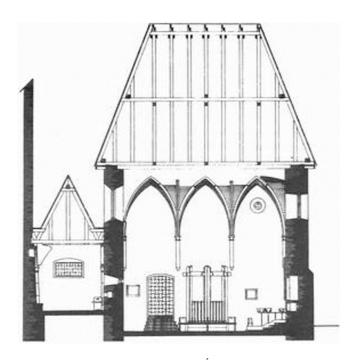
A barokk lakóépület megkutatásával, építési periodizációjának meghatározásával, a "felesleges részek lefejtésével" önállóvá válhatott a zsinagóga tere, ahol az eredeti részek gondos konzerválása mellett az egykori épületrészekre utaló új elemek alkalmazására (a Tiffany-üveggel kirakott körablak, a vasbeton boltozati mezők, a fából szerkesztett bima, a rituális fürdő bemutatása, stb.) kerülhetett sor. A soproni Ó-zsinagóga helyreállítása a magyar műemlékvédelem számára olyan magas követelményszintet jelentett, ami mind kultúrtörténeti, mind építészettörténeti szempontból, mind a kortárs építészet beavatkozását tekintve nehezen meghaladható munka lett (2. kép).

A fenti példákból is látható, hogy a korszak műemlék-helyreállításai sajátos módon kapcsolódtak a lakás-szektor egészéhez. Az épületek döntő része állami tulajdonban, az ingatlankezelő vállalatok kezelésében volt. A műemléki helyreállítások a lakásgazdálkodás követelményeit is figyelembe vették, ennek megfelelően többnyire a történeti lakóházak, polgárházak belső térrendszerének jelentős átalakítására került sor. A korszerűsítés, komfortosítás mellett a kevésbé értékes épületek esetében elsősorban a nagyméretű lakások megosztása adta az építési programot.

Az állami tulajdon ugyanakkor lehetőséget adott egyes épületek esetében a folyamat teljes megfordítására, a funkcióváltásra is. A különösen értékesnek tekintett épületek korábbi lakóterületeire valamely közösségi funkció (múzeum, vendéglátás, stb.) vagy irodai funkció kerülhetett, amely jobban alárendelhető volt a műemléki követelményeknek, s lehetővé tette az egykori polgárházak, kisebb paloták belső struktúrájának, részleteinek (pl. feltárt falfestményeinek) megőrzését. Ez általános megoldássá vált – amit magántulajdonú épületek esetében nyilván csak sokkal nehezebben lehetett volna elérni.

Látni kell azonban, hogy eközben a legértékesebb történeti városmagok sok esetben izolált szigetként maradtak meg a környező, kevésbé értékesnek ítélt, ezért gyökeresen átépített városi környezetben. Ez történt például Veszprémben és Székesfehérváron. Ebben kétségtelenül szerepet játszott az is, hogy az építészettörténeti érdeklődés kor szerinti értékrendje elsősorban a gótikus és a barokk, lassanként a klasszicista emléke-

2. kép A helyreállított soproni Ó-zsinagóga vázlata

ket, illetve a magas művészetet tekintette értéknek. A 19. sz. második felében és a 20. sz.-ban épült épületek védelme ekkor még szóba sem került, sőt sok esetben az épületállomány puszta jelenléte is heves ellenérzéseket váltott ki – tekintettel a felépítésük során végzett pusztításra. Idővel a klasszicizmus, a romantika és a koraeklektika átlagos épületei is elismerést kaptak, de a 19–20. sz. fordulója vagy a két világháború közötti, majd a II. világháborút követő időszak építészetének értékelése, a legértékesebb alkotások védelme sok tekintetben mindmáig várat magára.

Ahogy a védelemre érdemesnek ítélt épületek köre a keletkezés kora szerint is egyre bővült, úgy bővült a kör az épülettípusok szerint is. Ahogy a népi építészet alkotásainak védelméről csak az 1960-as évek óta beszélhetünk, úgy az ipari, közlekedési, mérnöki alkotások védelme iránti igény még később jelent meg. Ugyanígy később jelent meg az a felismerés is, hogy a történeti/középkori városmagon kívül eső városi szövet, mint fejlődő organizmus van annyira érdekes, mint egy-egy emlék. A pécsi városfal északi szakaszának kibontására az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején olyan koncepció keretében került sor, amely a városfal bemutatását a városszerkezeti terv részévé tette. Ennek megfelelően a városfalra tapadó porták elbontása árán az északi szakaszon széles közlekedési zóna és zöldsáv alakult ki – mintha a kiskörút szélesítése érdekében a pesti városfalról elbontanánk a későbbi ráépítéseket –, s a műemléki helyreállítás nevében a városfalról a 20. sz.-i kifalazásokkal minden későbbi kor lenyomatát eltüntették. Nem valószínű, hogy ez a koncepció ma elfogadtatható lenne.

•

Ugyanekkor, az 1980-as évek során a történeti városokban rendkívül fontos folyamat indult meg, az ún. tömbrehabilitáció. A tömbrehabilitáció annyiban jelentett többet az egyedi épületfelújítások soránál, hogy a tömbökön belül kisebb, de összefüggéseiben annál fontosabb szerkezeti módosításokat - összefüggő belső udvarokat, átjárókat, a korábbi struktúrán túlmutató új beépítéseket – is megvalósított. Miközben ez a módszer a budapesti városrehabilitáció alapeszköze lett volna, a fővárosban igen lassan és csak egy-egy területre koncentrálva haladt a városmegújítás folyamata (pl. Erzsébetváros, Ferencváros). Eközben Egerben, Győrben, Pécsen a folyamat kiteljesedett és nagyobb összefüggő területeken is kiváló eredményeket ért el. Valószínűleg nem tévedünk nagyot amikor azt állítjuk, hogy a rendszerváltozás előtti időszakban a vidéki városok történeti magjának megújítása nagyban elősegítette azt, hogy ezek a későbbiekben is megtarthatták lakóterületi és kereskedelmi presztízsüket, s nem slumosodtak el olyan mértékben, mint egyes budapesti területek. Ezek a sikerek más városokat is inspiráltak (Szombathely, Kecskemét, Szeged, Székesfehérvár, Kaposvár) és még további számos történeti városmag megújítása jelzi annak a folyamatnak a kiteljesedését, amely a korábbi értékalapú fejlesztési szemléletre épülhetett.

E korszak kapcsán feltétlenül meg kell említeni a civil mozgalmak, nevezetesen a városszépítő vagy városvédő egyesületek kialakulását. A Ráday Mihály kezdeményezésére meginduló és rohamosan kiterebélyesedő mozgalom olyan területekre hívta fel a figyelmet, amelyeket a hivatalos műemlékvédelem mindaddig figyelmen kívül hagyott. Az egyre szélesedő társadalmi támogatást élvező mozgalom a legfontosabb helyen, az alapoknál, vagyis az épített örökség megőrzése iránti társadalmi igény felkeltésénél ért el jelentős eredményt. Felhívta a figyelmet a magas művészetek köréből kimaradó elemek – az utcabútorok, a másodvonalú együttesek, a történeti hagulat – értékeire is. Biztosan állítható, hogy a városvédő mozgalom kiemelkedő szerepet játszott abban, hogy a rendszerváltozást követően a demokratikus jogalkotásban erős pozíciót szerzett a műemlékvédelem, a kulturális örökség védelme.

Az épített örökség védelme a rendszerváltozás után

Az 1989-es rendszerváltozás minden tekintetben megváltoztatta a műemlékvédelem politikai és gazdasági hátterét. A központosított hatalom korábbi támogatása, a helyreállítási folyamat alapját képező, az értékek azonosításától a feltáráson, a tervezésen és kivitelezésen át a fenntartásig működő "vertikum" megszűnt. Az újabb eszközök csak hosszú idő alatt alakulhattak ki, s ez a folyamat még ma sem ért véget. Létrejött az önkormányzati rendszer, megváltozott a területi tervezés rendszere, gyökeresen átalakultak a tulajdoni viszonyok és szétesett a finanszírozási háttér.

Az 1990-es évek első felében a magyar műemlékvédelem legfontosabb feladata az volt, hogy beilleszkedjék egy új társadalmi struktúrába. Ez alapvetően eltért attól, amiben a korábbi nagyszerű eredmények létrejöttek. Az átalakulás időszakát két fő folyamat határozta meg: a jogalkotás és a megváltozó tulajdoni rendszer. Míg az

előbbiben a hivatalos műemlékvédelem – úgy tűnik – folyamatosan offenzívában volt, a második folyamatban csak követő szerepet játszott.

A jogalkotás folyamatának fő motívuma a műemléki törvény létrehozása volt, emellett azonban jól érzékelhető volt az a törekvés, amely a jogszabályi környezet átalakulásának minden apró pontján igyekezett a műemlék-állomány számára kivételezett helyzetet és speciális előnyöket kiharcolni. A törvényalkotás során is kiemelt célként jelent meg, hogy a törvény elkülönüljön az általános építési törvénytől, így 1997-ben egymással párhuzamosan jelent meg az "épített környezet alakításáról és védelméről", valamint a "műemlékvédelemről" szóló törvény. Ugyanez a határozott távolságtartás érvényesült a műemlékvédelem hatósági rendszerének kialakítása kapcsán is, amikor nagy erőfeszítések árán sikerült elkerülni a műemléki hatóság és az általános építésigazgatás egységesítését. Mindez a kormányzati rendszerben is jól érzékelhetővé vált 1998-ban, amikor az "építésügy" és a "műemlékügy" egyes érdekcsoportok sokéves törekvésének megfelelően végre elszakadt egymástól és külön minisztériumi ágazati környezetbe került. A folyamat újabb eredménye a műemléki törvény felülírása a "a kulturális örökség védelméről" szóló 2001. évi törvénnyel, amely a műemlékvédelmet a régészettel és a muzeológiával kapcsolja egybe. Kétségtelen, hogy az elkülönülés ilyen erős szándéka már szemléletével is megnehezítette az integrált műemlékvédelem gondolatának érvényesítését (Dávid F.-SEDLMAYR J.-HORLER M. 1996).

A műemlékállomány sorsát nagymértékben meghatározta a tulajdonosi kör jelentős változása. A vagyonrendezés folyamata egyaránt érintette az állami tulajdon jelentős részét, az ún. vállalati tulajdont és a korábbi egyházi tulajdont. Miközben a műemlékvédelem nevében sokan a jövőbeni tulajdonos feltételezett viselkedésétől féltették az állományt, sok esetben éppen a tulajdoni viszonyok változásának erősen lefékezett, számos korlát közé szorított folyamata okozta a legnagyobb bizonytalanságot. A városi lakóépületek általános esetben állami tulajdonból önkormányzati tulajdonba, majd idővel a bérlőkből alakuló társasházi közösség tulajdonába kerültek. A műemléképületeket az önkormányzatok nem privatizálhatták minden esetben, így azok hosszabb távon is közösségi tulajdonban maradnak. Idővel azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az önkormányzati tulajdon nem feltétlenül biztosít gondosabb fenntartást, mint a magántulajdon. Mitöbb, azt is látni kellett, hogy az állami tulajdonban maradt lakóépületek sem élvezik a kiemelt finanszírozás vagy a különleges helyreállítási programok előnyeit. A jogszabályalkotásban és a vagyonátadás során érvényesített kivételes helyzet egyúttal azt is eredményezte, hogy a műemléképületek kikerültek az ingatlanpiac normális környezetéből és különleges megfontolásokat igénylő, kevésbé vonzó áruvá váltak. A fenti ellentmondásos helyzetet illusztrálja, hogy több helyen az önkormányzatok – miután a műemlékek kivételével legtöbb lakóépületüktől megváltak a lakásprivatizációs folyamat során – a szociális lakásellátással kapcsolatos feladataikhoz használják a műemlék épületeket. Sajátos módon tehát a legértékesebbnek tekintett épületekbe kerültek a legalacsonyabb státusú társadalmi csoportok.

A budavári lakások története ugyancsak egy ellentmondásos helyzetre világít rá. Miközben a vidéki történeti városokban a műemléki hatóság sok helyen hoz-

zájárult a lakóépületek elidegenítéséhez, a budai vár területén erre mindmáig nem került sor. Politikai okokból ugyanakkor késleltették a lakbérek emelését is, így az egyik legmagasabb státusú budapesti lakóterületen a bérlők csak töredékét viselik a fenntartási költségeknek, s a lakásállomány fenntartása az önkormányzat számára folyamatos veszteséget jelent (3. kép). A helyzet egyik feloldása lehetne az épületek privatizációja, ami a tulajdonossá váló bérlőkre terhelné az épületfenntartás költségeit. A folyamat megindításának a műemléki hatóság számára is megnyugtató előfeltételeit (a vári barlangok kérdésének rendezése, előzetes helyreállítási munkák stb.) az önkormányzat csak nagy erőfeszítések árán tudná biztosítani. A döntési helyzet azonban egy sokkal súlyosabb kérdésre irányítja rá a figyelmet: a lakóépület-állomány fenntartási és rendszeres felújítási költségeit – különösen a műemléki épületek esetében – a lakosság sem lakbér, sem közös költség, sem egyszeri felújítási költség formájában nem képes (vagy nem hajlandó) vállalni. Ilyen körülmények között viszont az épületállomány hosszú távú fenntarthatósága csak valamely közcélú támogatási rendszer mellett biztosítható.

Az önkormányzati környezetben az épített örökség védelmének rendszere két új eszközzel gyarapodott: a helyi védelemmel és a különféle támogatási rendszerekkel. A helyi védelem intézménye az önkormányzatok számára lehetővé teszi az épített örökség országosan nem védett egyedeinek vagy együtteseinek országos védelmét, ami leghatékonyabban akkor biztosítható, ha az épülettulajdonosok valamilyen támogatási rendszer előnyeit is élvezik. A helyi védelem és a támogatás intézményét az ország számos önkormányzata alkalmazza. Tekintettel arra, hogy az országos vé-

3. kép Lakóépületek a budai Várnegyedben

dettség alatt álló épületek támogatása mindmáig nem megnyugtatóan rendezett, a helyi védelem alatt álló épületek gyakran kedvezőbb helyzetben vannak. Több önkormányzat indított ún. társasházi támogatási programokat, amelyek az eltelt időszakban igen sikeresnek bizonyultak. A támogatások igénybevételének lehetősége a társasházi közösségeket együttműködésre, projektek kidolgozására sarkallta, amelyeket azután többnyire sikerrel végrehajtottak. A budapesti Városrehabilitációs Keret támogatási rendszere – a kerületi programokkal együttműködő társfinanszírozási rendszerben – szemmel látható eredményt hozott a belső városrészek épületállományának megújulásában. Csak bízni lehet abban, hogy a Nemzeti Kulturális Alapprogramnak az országos védettség alatt álló épületek felújítását ösztönző támogatási rendszere idővel hasonló nagyságrendű forrásokkal hasonló sikereket érhet el.

A városvédő mozgalom – és más civil szervezetek – az 1990-es évek során sok tekintetben megerősödtek, erős pozíciót harcoltak ki maguknak és egyre aktívabban vettek részt a jogalkotásban és a döntéshozatali folyamatok hátterében. Kétségtelen, hogy jelenlétük fontos szerepet játszott akár a hivatalos műemlékvédelem érdeklődési körének szélesítésében, akár a városrehabilitációs programok alakításában. Látni kell azonban, hogy éppen a populáris megközelítés érvényre jutásához köthetően az elmúlt évtized során a valódi történeti értékek mellett a hamis történetieskedő magatartás is egyfajta nosztalgikus elvárássá vált, miközben a kortárs építészeti megközelítés sokszor erős elutasításban részesül. Úgy tűnik, az 1960-as évek még oly érzékeny megközelítése sem fogadtatható el ma mindenhol.

A hivatalos műemlékvédelem 2000-ben a "műemlékvédelem táguló körei" elnevezésű programjában hirdette meg azt a törekvését, hogy az építészeti örökség védelmét kiterjessze az újabb korok (a 20. sz. 1960-as éveivel bezáróan) és számos eddig nem kellően értékelt épülettípus (ipari és közlekedési épületek, a balatoni turisztikai fejlesztések épületei, lakótelepek) körére.

Az elmúlt két évtized során kétségkívül nagy előrelépést jelentett az, hogy elkészültek azok a monografikus, vagy korokat átfogó, alapkutatásnak tekinthető munkák, amelyek lehetővé tették az újabb korszakok értékelését és a kiemelkedő jelentőségű alkotások azonosítását. Nem látható azonban tisztán, hogy a jogszabályi védelem mellett milyen eszközök alkalmazására kerülhet sor az újabb emlékek körének hosszabb távú megőrzése érdekében. Nyilván szemléletváltásra is szükség van ahhoz, hogy a műemlékvédelem másfajta elvárásokat és követelményeket támasszon egy 1960-as évekbeli lakóház "konzerválásával" kapcsolatosan, mint egy barokk kúria esetében.

Napjainkra sajátos ellentmondás alakult ki: az országos műemlékvédelem tágítani kívánja a védett emlékek körét, azonban intézményrendszerével, felfogásával nem az épített örökség egészébe integrálódó, hanem éppen attól elkülönülő módon kívánja ezt megtenni. Az elkövetkező évek egyik legfontosabb feladata e kétféle folyamat valamilyen szinkronizálása. Továbbra sem lehet eltekinteni az integrált védelem követelményétől: az építészeti örökségnek, a történeti városmagoknak szerepet –mégpedig húzószerepet – kell kapniuk a városok mindennapi életében. Ennek során

fontos szerepet kaphatnak a turisztikai, kulturális/szabadidős funkciók, a kereskedelmi és irodai célú hasznosítási programok, de a legnagyobb kihívást a történeti városok lakófunkcióinak megőrzése, a lakóterületek presztízsének fenntartása jelentheti.

Az építészeti örökség helyreállítása, mint a városfejlesztés zászlóshajó projektje Budapesten

Minden elvi és gyakorlati nehézség dacára a rendszerváltozás óta eltelt időszakban is sorra valósultak meg olyan projektek Budapesten, amelyek az építészeti örökség helyreállításával szolgálják a belső városrészek minőségének javítását és növelik azok vonzerejét. E példák jól mutatják, hogy az építészeti örökség szervesen beilleszthető a városok életébe, s a műemléki projektek nem ritkán a városfejlesztés motorjává válhatnak.

A közelmúltban megvalósult legjellemzőbb projekteket az alábbiakban tekinthetjük át:

- A Budapesti Városrehabilitációs Program A Program a kerületi önkormányzatok és a társasházi tulajdonosi közösségek számára nyújt támogatást a lakóépületek felújításához, az elmúlt évek során több ezer lakóépület részleges vagy teljes felújítását tette lehetővé. A program eredményeként az épített örökség helyreállított értékei már a városkép egészének javulásában is érzékelhetők. Míg a kerületi programok a lakóépületek teljes sokszor rendkívül igényes felújítását tekintették elsődlegesnek, a társasházi programok többnyire egy-egy részelem (tartószerkezet, gépészet, lift, tető vagy homlokzat) felújítását szolgálják (4. kép). A program keretében a I., V., VIII. és IX. kerületben születtek a leglátványosabb eredmények, s az akcióterületeken az épületfelújítások mellett a közterek megújítására is sor került. (Tompa u. környéke, Mikszáth Kálmán tér környéke, Déli Belváros, Döbrentei u. stb.)
- Templomok Az elmúlt évtizedekben több meghatározó jelentőségű templom helyreállítására is sor került, ami a városkép arculatában meghatározó módon jelenik meg. Ilyen nagyléptékű projektek voltak a Szent István Bazilika, a Deák téri Evangélikus templom, a Batthyány téri Szent Anna templom, a Dohány utcai zsinagóga, vagy a Rózsák terén álló Szent Erzsébet templom felújítása.
- Múzeumok Egyes jelentős múzeumok helyreállítása állami programok keretében zajlik (Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum, Műcsarnok, Petőfi Irodalmi Múzeum), ami mindenképpen a kulturális örökség méltó megőrzésének szándékát jelzi.
- A vásárcsarnokok felújítási programja A belső városrészek vásárcsarnokainak helyreállítása a legjobb pillanatban mutatta fel a városszéli hipermarketekkel és a bevásárlóközpontokkal szemben a kiskereskedelem hagyományos formáinak megújulásában rejlő lehetőségeket (5. kép).
- A Szabó Ervin Könyvtár felújítása A könyvtár felújítása a budapesti kulturális élet egyik legkiemelkedőbb programja, amely közvetlen környezete, a józsefvárosi Palotanegyed megújulására is igen kedvezően hatott.

- A Mai Manó ház Az egykori fotóműterem épületében kialakított központ sajátos szerepet kapott a város kulturális életében.
- A Fővárosi Állatkert felújítása A folyamatos megújítási program nem csupán az állatkert működését javítja, hanem a kert épületeinek helyreállítása a város építészeti örökségének egy sajátos, értékes szeletét menti meg.
- A paloták felújítása (Andrássy úti paloták, Ybl-palota, Adria-palota,
 Gerbaud-ház, Palace szálló, Grand Hotel Royal, Gresham, MÉMOSZ székház, stb.)
 A magánfejlesztők hasznosítási programjai általában jól szolgálják a történeti értékű épületek helyreállítását, fenntartható megőrzését.
- Várkert kioszk, Trafó, MEO, Bárka Az egykori ipari vagy katonai épületekben kialakított kulturális/szabadidős intézmények rövid idő alatt a város kulturális kínálatának meghatározó elemeivé váltak, függetlenül attól, hogy magánfejlesztők, vagy önkormányzatok hozták őket létre.
- Millenáris Park A park barnamezős területek funkcióváltásának rendkívül sikeres példája. Az állami beruházásként kialakított kulturális/szabadidős együttes az ipari építészeti örökség megőrzését az épületek értékalapú szelekciójával biztosította. A létesítmény a város arculatának karakteres elemévé vált.

5. kép A felújított Vásárcsarnok

Közterek – A közterek helyreállítási programjai – Andrássy út és a kisföldalatti, Nagykörút, Nagymező u., Szent István tér, déli Váci utca, Ráday utca, Bartók Béla út, stb. – a tágabb környezet megújulását segítik, megemelik az ingatlanok értékét, ösztönzik a funkcióváltást és a felújítási projekteket.

A fenti eredmények sikerének ismeretében mindenképpen kívánatos olyan, több pillérre épülő értékvédelmi program kidolgozása, amely az építészeti örökség megőrzését a városfejlesztés húzóerejének tekinti. Egy ilyen program főbb elemeiként az alábbi lehetőségek jönnek számításba:

– Kiemelt társasházi projektek – Akár az önkormányzatok, akár az állami szervezetek által indított proaktív programra van szükség ahhoz, hogy a legértékesebb lakóházak megújítása során az épített örökség védelme magas színvonalon valósulhasson meg. A legértékesebb épületek gazdag architektúrájának helyreállítására ugyanis a társasházi tulajdonosi közösségek nem képesek. Ilyen kiemelt program indítható például a budai Vár területén, de a Ferenciek tere környezetében számos épület (Párisi udvar, Királyi Bazár, Királyi bérházak, Ferenciek bazára) helyreállítása is kínál új fejlesztési lehetőségeket.

— A templom program folytatása — A közeli jövőben további projekteket kell indítani a városkép meghatározó templomainak helyreállítására. E körbe tartozik a Mátyás templom, a belvárosi Plébániatemplom, az Egyetemi templom, a Kálvin téri Református templom, a Kazinczy utcai zsinagóga és a Petőfi téri Szerb templom is.

– Állami programok – Az építészeti örökség további értékes tagjainak felújítására kell sort keríteni. Ilyen feladatot jelent többek között a Zeneakadémia és az Ipar-

6. kép Az ipari örökség bemutatása és hasznosítása

művészeti Múzeum helyreállítása, de fel kell vállalni az évtizedek alatt tönkretett TV-székház átfogó, értékőrző helyreállítását is.

Kulturális/szabadidős funkciók történeti épületekben – A város egyes értékes épületegyütteseinek helyreállítása kulturális/szabadidős/turisztikai szerepet kaphat.
 Ez határozhatja meg a Várbazár, vagy a Közraktárak helyreállításának programját is.
 Ugyancsak meghatározó projekt lehet az óbudai Gázgyár területén új múzeumi negyed kialakítása, ami a megmaradt üzemi épületek hasznosítását is lehetővé tenné.

– Az ipari örökség megőrzése, bemutatása – A város kulturális kínálatának új színfoltja lehet az ipari örökség szélesebb körű bemutatása. A történeti épületegyüttesek, a gyártási folyamatok, a technológiai berendezések egyre inkább közérdeklődésre tartanak számot (6. kép). Gazdag program építhető fel a közművállalatok berendezéseinek bemutatásától a Kőbányai sörgyárak és pincerendszerek látogathatóvá tételén át akár a Közvágóhidak együttesének hasznosításáig.

Összefoglalás

Összefoglalva megállapítható, hogy az épített örökség tudatos és egyre bővülő védelmének szándéka a városfejlődésben olyan viszonylag új jelenség, ami a városok folyamatos változását, átalakulását, átépülését egy sajátos szakmai és társadalmi szándék alapján korlátozza. Miközben továbbra sem számíthatunk arra, hogy a városokat vagy

akárcsak egyes városrészeket változatlan formában, örök időkre jelen állapotukban konzerválva meg lehessen őrizni – hiszen ez éppen az életüket venné el – fel kell ismerni, hogy az épített örökség megőrzése nemcsak kényszert és korlátokat jelenthet, hanem a helyreállítás, hasznosítás kapcsán számos esetben olyan húzóprojektek alakíthatók ki, amelyek a városfejlesztés és a városmegújítás motorjává tehetők.

IRODALOM

A műemlékvédelem táguló körei – az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Katalógusa.

Budapest Lexikon, Akadémiai Kiadó, 1993.

Dávid F.—Sedlmayr J.—Horler M. 1996. Vita a műemlékvédelem elveiről és módszereiről. – In: Magyar Műemlékvédelem IX., Országos Műemlékvédelmi Hivatal.

Kollányi B. 2000. Az újjáépült budavári palota. – Műszaki Könyvkiadó, 1990.

Sedlmayr J. 1984. A soproni Ó-zsinagóga helyreállítása. – Magyar Műemlékvédelem IX., Építésügyi Tájékoztatási Központ.

Sedlmayrné J. 1984. Műemléki városmagok városrendezési tervezése. – In: Magyar Műemlékvédelem IX., Építésügyi Tájékoztatási Központ.

